İRAM
مرکز مطالعات ایرانی آنکارا

حاشیه نشینی در خراسان رضوی: چالشها و پیامدها

گروه سیاست داخلی

İRAM YAYINLARI

دسامبر ۲۰۲۱

تحلیل

دسامبر ۲۰۲۱ © مرکز مطالعات ایرانی آنکارا (ایرام). کلیه حقوق این اثر متعلق به مرکز مطالعات ایرانی آنکارا (ایرام) بوده و هر گونه کپی برداری (چاپ، فتوکپی، انتشار الکترونیکی) بدون اجازه کتبی ایرام غیر مجاز می باشد. برای دریافت نسخه دیجیتالی متن، می توانید به آدرس www.iramcenter.org مراجعه کنید. قسمتی از کپی دیجیتال را با ارائه لینک فعال به این سایت می توان به اشتراک گذاشت.

ویراستار: محمد عبد المجید
طراحی گرافیک: حسین کورت
شابک:

مرکز مطالعات ایرانی آنکارا (ایرام)
آدرس: اغوزلار، خیابان ۰۶۵۲۰-۱۳۷۹، چانکایا/ آنکارا- ترکیه
تلفن: ۰۳-۰۲ ۵۵ ۲۸٤ (۳۱۲) ۹۰+
فاکس: ۰٤ ۵۵ ۲۸٤ (۳۱۲) ۹۰+
پست الکترونیکی: www.iramcenter.org | info@iramcenter.org

İRAM
مرکز مطالعات ایرانی آنکارا

حاشیه نشینی در خراسان رضوی: چالشها و پیامدها

Horasan-i Rezevi'de Varoşlaşma: Sorunlar ve Sonuçlar

Suburbanization in Razavi Horasan: Challenges and Consequences

گروه سیاست داخلی

İRAM
YAYINLARI
تحلیل

فهرست مطالب

چکیده ۳
مقدمه ٤
۱. حاشیه نشینی در ایران ٤
۲. خراسان رضوی به روایت آمار ٥
۲-۱. آمارهای جمعیتی ٦
۲-۲. جریان مهاجرت در استان ۸
۲-۳. داده های اقتصادی ۹
۲-٤. رتبه بندی شاخص توسعه در شهرستانهای استان ۱۰
۳. روند حاشیه نشینی در مشهد ۱۱
٤. مناطق حاشیه نشین مشهد ۱۲
٥. آسیبهای حاشیه نشینی مشهد ۱۳
٥-۱. آسیبهای اجتماعی- فرهنگی ۱٤
٥-۲. آسیبهای اقتصادی ۱٥
٥-۳. آسیبهای سیاسی-امنیتی ۱٥
٥-٤. آسیبهای زیرساختی ۱٦
٦. جمع بندی و نتیجه گیری ۱۷
منابع ۱۹

نقشه ها

نقشه شماره ۱: شهرستانها و همسایگان خراسان رضوی (شهرداری مشهد ریزه: ۱٤۰۰) ٦
نقشه شماره ۲. مهاجرت درون استانی (وزارت تعاون، خلاصه مدیریتی، ۱۳۹٦: ۷) ۸
نقشه شماره ۳: جریان مهاجرت به خراسان رضوی از سایر استانها (زرقانی و همکاران، ۱۳۹٥: ۹٦) ۹
نقشه شماره ٤: موقعیت محلات حاشیه نشین شهر مشهد (مشکینی و امیرفخریان، ۱۳۹٤: ۱۱۰) ۱۳

جداول

جدول شماره ۱: جمعیت شهری و روستایی در خراسان رضوی (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷: ۱٥٦-۱۳۰) ۷
جدول شماره ۲: آمار مهاجرین به شهرهای مختلف استان (زرقانی و همکاران، ۱۳۹٥: ۷۷-۱۰٥) ۱۱

چکیده

- ایران مانند بسیاری از کشورها با معضل حاشیه نشینی روبروست. طبق آمارها، حدود یک سوم جمعیت این کشور معادل ۲۵ میلیون نفر حاشیه نشین هستند.
- شهر مشهد مرکز استان خراسان رضوی با بیش از ۳۰ درصد جمعیت معادل ۱.۳ میلیون حاشیه نشین، نخستین شهر حاشیه نشین ایران است.
- از میان این ۱.۳ میلیون حاشیه نشین، نزدیک ۳۸۰ هزار نفر اتباع خارجی هستند و از این تعداد، حدود ۵۰ هزار نفر فاقد تابعیت و مدارک شناسایی اند.
- اصلاحات ارضی در دهه چهل، جنگ ایران و عراق در دهه شصت، جنگهای داخلی افغانستان و توسعه خدمات بخش گردشگری مذهبی، از دلایل عمده مهاجرت به کلانشهر مشهد بوده است.
- نارضایتی در مناطق حاشیه نشین مشهد همواره بالا بوده و به بروز اعتراضات کوی طلاب در سال ۱۳۷۱، دی ماه ۱۳۹۶ و آبان ۱۳۹۸ در مناطق حاشیه نشین این شهر منجر شده است.
- در این پژوهش علاوه بر بررسی جنبه های حاشیه نشینی در مشهد، به آسیبهای عمومی مناطق حاشیه نشین این شهر از جمله آسیبهای اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، سیاسی-امنیتی و زیرساختی پرداخته می شود.

کلید واژه ها: حاشیه نشینی، خراسان رضوی، مشهد، آسیبها، پیامدها، اعتراضات

Özet

- İran, birçok ülke gibi varoşlaşma sorunuyla karşı karşıyadır. Resmî istatistiklere göre İran nüfusunun 25 milyondan fazlası varoşlarda yaşamaktadır.
- Horasan-i Rezevi'nin merkezi olan Meşhed şehri, varoşlaşma açısından İran'da birinci sırada yer almaktadır. Meşhed nüfusunun %30'undan fazlası (yaklaşık 1,3 milyon) bu bölgelerde yaşamaktadır.
- Meşhed'de varoş yerleşim yerlerinde yaşayan 1,3 milyondan yaklaşık 380.000'i yabancı uyruklu olup bunların yaklaşık 50.000'i kimliği olmayan bireylerden oluşmaktadır.
- 1960'lardaki toprak reformu, 1980'lerdaki İran-Irak Savaşı, Afganistan iç savaşı ve inanç turizmi hizmetlerinin gelişmesi; Meşhed'e göçün başlıca nedenlerini oluşturmaktadır.
- Meşhed'in varoş bölgelerindeki memnuniyetsizlik her zaman yüksek seviyede olmuştur. Mayıs 1992, Aralık 2017 ve Kasım 2019 yıllarında gerçekleşen protestolarla şehrin varoş bölgelerinden olan Kuy-i Tullab bölgesinde, söz konusu memnuniyetsizlik ortaya çıkmıştır.
- Bu çalışma, Meşhed'de varoşlaşmanın boyutlarına ek olarak şehrin; sosyokültürel, ekonomik, siyasal, güvenlik ve altyapı sorunları da dâhil olmak üzere genel sorunlarını incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Varoşlaşma, Horasan-i Rezevi, Meşhed, Protestolar, Toplumsal ve Siyasal Çözülmeler, Sonuçlar

Summary

- Iran, like several other countries, is facing the problem of suburbanization. According to official statistical data, more than 25% of the Iranian population lives in the suburbs.
- Mashhad, the capital of the Razavi Khorasan Province, occupies the first place in suburbanization in Iran. More than 30% of its population (approximately 1.3 million) live in the suburbs.
- Approximately 380 thousand out of 1.3 million who live in the suburbs are foreigners, and 50 thousand of them do not have an identity card.
- The Iranian land reform in the 1960s, the Iran-Iraq War in the 1980s, the civil war in Afghanistan, and the development of faith tourism represent the primary reasons behind the migration to Mashhad.
- The level of dissatisfaction in the suburbs of Mashhad has always been high. The protests in May 1992, December 2017, and November 2019 manifested the dissatisfaction in the Kuy-ei Toullab region as one of the suburbs in the city.
- This study examines the general problems of the city, including the extent of the suburbanization in Mashhad and its socio-cultural, economic, political, security, and infrastructural issues.

Keywords: Suburbanization, Razavi Khorasan Province, Mashhad, Protests, Social and Political Disengagements, Results

مقدمه

جمعیت حاشیه نشین دارای نقشی پراهمیت و اثرگذار در سرنوشت کشورهای در حال توسعه است. حاشیه نشینی[1] مظهر آشکار فقر شهری و نابرابری در بین مناطق شهر است. منظور از حاشیه نشینان، خانواده های تهیدست و غالبا مهاجری هستند که در نوعی فرهنگ فقر در حاشیه شهر زندگی می کنند (دراکاکیس، ۱۳۷۷: ۱۲۱ به نقل از ربانی و همکاران، ۱۳۸۵: ۹۳).

در بیشتر دیدگاه های مرتبط با حاشیه نشینی، مفهوم «مهاجرت» به عنوان یکی از متغیرهای عمده مورد توجه قرار می گیرد. در دیدگاه لیبرال، مهمترین دلیل حاشیه نشینی، عامل جمعیتی و مهاجرت است. در دیدگاه اقتصاد سیاسی، بر شکل گیری سکونتگاه های غیر رسمی در چارچوب عملکرد نظام سرمایه داری تأکید می شود. مکتب جامعه گرا، پیدایش گروه های فقیر حاشیه ای در جامعه شهری کشورهای در حال توسعه را ناشی از عملکرد طبیعی تضاد کار و سرمایه می داند و نتیجه این عملکرد، انباشت سرمایه در شهر، رشد نامتعادل اقتصادی و بروز تضادهای اجتماعی بین شهر و روستاست (قنبری و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۴).

طی سالهای اخیر نیز بحث در مورد این پدیده در میان کشورهایی با زیرساختهای اقتصادی-اجتماعی ضعیف، اهمیت مضاعفی پیدا کرده است. با توجه به افزایش حاشیه نشینی در سطح کلانشهرها، برخی محققان علوم سیاسی و اجتماعی نظیر آصف بیات، رشد بی رویه حاشیه نشینی را زمینه ای برای انقلاب تهیدستان شهری دانسته اند. بیات در کتاب «سیاستهای خیابانی، جنبش تهیدستان در ایران» حاشیه نشینان شهری، فروشندگان دوره گرد، کارگران روزمزد و بیکاران را «تهیدستان شهری[2]» نامیده و آنها را به عنوان نیروهای سیاسی تأثیرگذار می داند.بررسی ها نشان می دهد که بزرگترین اعتراضات عمومی در طول ۴۰ سال اخیر پس از استقرار نظام جمهوری اسلامی در دی ماه ۱۳۹۶، ریشه در مطالبات معیشتی داشت که بدون شک پیوند تنگاتنگی با مسئله حاشیه نشینی در جامعه ایران دارد[3].

بر همین مبنا، همانطور که در گزارش نخست «حاشیه نشینی در خوزستان؛ چالشها و پیامدها» اشاره شد، ایرام با درک اهمیت این پدیده در تغییر معادلات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی، به بررسی پدیده حاشیه نشینی در مهمترین استانهای حاشیه نشین ایران پرداخته است. گزارش دوم به بررسی این پدیده در شهر مشهد مرکز استان خراسان رضوی اختصاص یافته است.

۱. حاشیه نشینی در ایران

ایران اگرچه به شدت درگیر مسئله حاشیه نشینی و پیامدهای ناشی از آن است، اما این مسئله مختص این کشور نیست و یک پدیده جهانشمول اجتماعی است که در اغلب کشورها و جوامع به صورت مسئله ای چندبعدی و چالشی پیچیده شناخته می شود. اکثر دولتهای امروزی، اعم از توسعه یافته و توسعه نیافته، کمابیش درگیر مسئله حاشیه نشینی هستند. بر اساس پیش بینی ها، این پدیده تا سال ۲۰۳۰ در حدود ۲ میلیارد نفر از ساکنان زمین را در بر خواهد گرفت و در کشورهای درحال توسعه حداقل یک سوم جمعیت را درگیر خواهد کرد.

[1] Marginal Settlement
[2] Urban Poor
[3] . توضیح کامل تر بخش نظری این بررسی، در گزارش نخست با عنوان «حاشیه نشینی در خوزستان: چالشها و پیامدها» در سایت ایرام قابل دسترسی است.

در دهه های اخیر به ویژه طی چند سال اخیر و با افزایش فشارهای اقتصادی ناشی از تحریمها، روند مهاجرت از روستاها به شهرها و همچنین از متن شهر به حاشیه شهرها به ویژه در کلانشهرهایی نظیر تهران، مشهد، اصفهان، تبریز، خوزستان، کرمانشاه، شیراز، قم و زاهدان در ایران سرعت گرفته است و تعداد بیشتری از جمعیت شهری در مناطق حاشیه ای شهر سکونت یافته اند.

مسئله حاشیه نشینی از جمله از مسائل ساختاری حل نشده در ایران است. زمینه ها، عوامل و دلایل متعدد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در به وجود آمدن این پدیده و تداوم آن تأثیرگذار بوده اند. طی فرایندی تاریخی، مهاجرت از روستاها به شهرها همزمان با اصلاحات ارضی و در سال ۱۳۴۲ شدت بیشتری گرفت. همچنین افزایش چشمگیر قیمت نفت طی سالهای ۱۳۵۱-۱۳۵۲ منجر به سرازیر شدن سرمایه به شهرها و به دنبال آن مهاجرت از روستا به شهر گردید. جنگ هشت ساله ایران و عراق، تخریب و نابودی بسیاری از مناطق شهری و روستایی به ویژه روستاها و شهرهای مرزی در اثر جنگ، سیل مهاجرت به مراکز استانها و شهرهای بزرگ را به همراه داشت. از سوی دیگر، سیاست تمرکزگرایی در حوزه های اقتصادی، رفاهی و خدماتی باعث شده است تا بیشتر امکانات و زیرساختها در مراکز شهری استقرار یابند و روستاها و شهرهای کوچک از آن بی بهره باشند.

در مجموع، ضعف ساختارهای اقتصادی، ضعف نظام برنامه ریزی و مدیریت شهری، عدم حمایت دولتی، ناکارآمدی مدیریت سیاسی، بلایای طبیعی، تحولات جمعیتی و تغییرات اجتماعی و... از دلایل و عوامل مهم حاشیه نشینی در ایران است که عدم توجه به آن، پیامدهای ناگواری در نظام اجتماعی و سیاسی به دنبال خواهد داشت.

نوشتار حاضر به مسئله حاشیه نشینی در شهر مشهد می پردازد. بررسی مهمترین دلایل و عوامل حاشیه نشینی از یک سو و مطالعه پیامدهای آسیب شناسانه حاشیه نشینان در شهر مشهد از مهمترین اهداف پژوهش حاضر است. روش مورد بررسی در این مطالعه اسنادی است و منابع تحقیق حاضر شامل داده های آماری رسمی، کتابها، تحقیقات و مقالات معتبر و همچنین گفتگوهای محققان، کارشناسان رسمی و مسئولان کشوری می باشد.

۲. خراسان رضوی به روایت آمار

در این بخش پس از معرفی مختصر استان خراسان رضوی به ویژه شهر مشهد، نگاهی کلی به آمار و ارقام مربوط به آن می اندازیم. بدون شک شاخصهای اقتصادی و اجتماعی با حاشیه نشینی ارتباطی تنگاتنگ دارد. به عبارتی دیگر، بهبود شرایط اقتصادی و اجتماعی می تواند در حل مسئله حاشیه نشینی نقش مثبتی داشته و برعکس، به میزان بدتر شدن شرایط اقتصادی-اجتماعی، احتمال بالا رفتن حاشیه نشینی و آسیبهای ناشی از آن به شدت تقویت می گردد.

۲-۱. آمارهای جمعیتی

استان خراسان رضوی واقع در شمال شرقی ایران از شمال به کشور ترکمنستان، از شرق به افغانستان، از غرب و شمال غربی به استانهای خراسان شمالی و سمنان از جنوب و جنوب غربی به استانهای خراسان جنوبی و یزد محدود است. این استان با وسعتی حدود ۱۱۶.۴۸۶ کیلومتر مربع معادل ۷ درصد مساحت کل ایران و متشکل از ۲۹ شهرستان، ۷۱ بخش، ۷۷ شهر و ۱۶۵ دهستان می باشد.

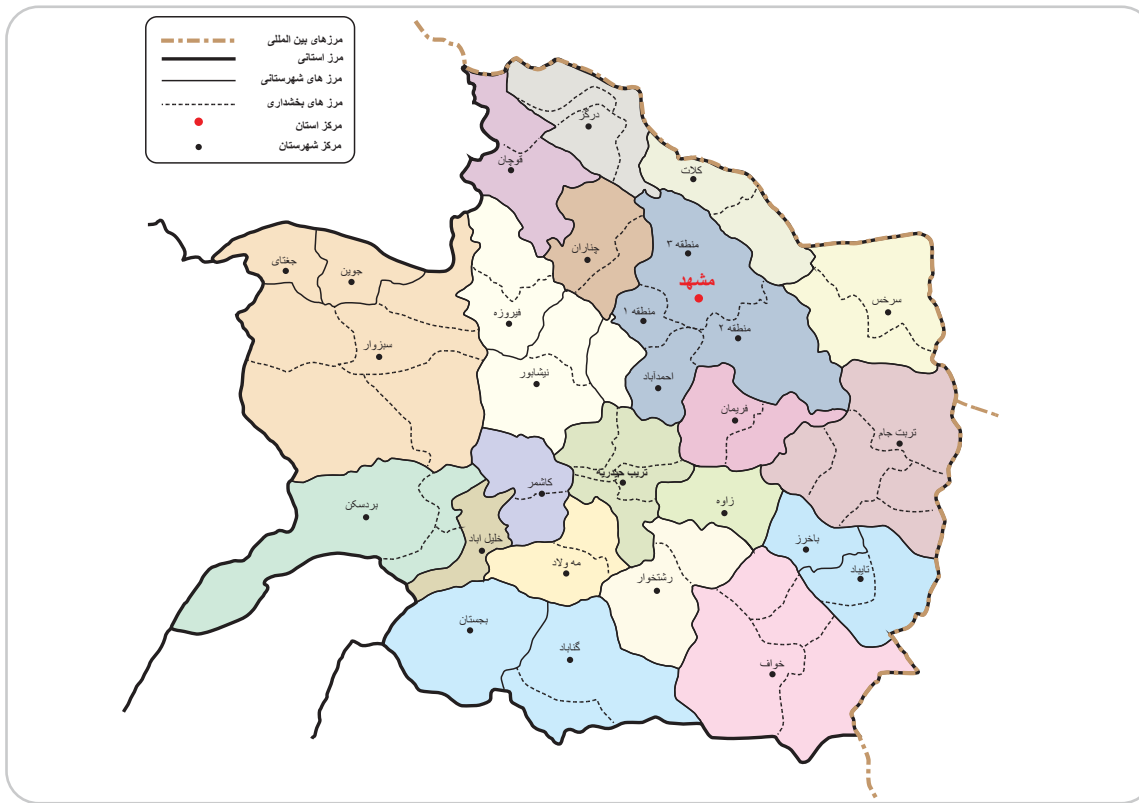

نقشه شماره ۱: شهرستانها و همسایگان خراسان رضوی (شهرداری مشهد ریزه: ۱۴۰۰)

بر اساس آمارهای سال ۱۳۹۷، جمعیت خراسان رضوی ۶.۴۳۴.۱۷۱ نفر معادل ۷.۷ درصد جمعیت ایران است. این آمار در مقایسه با جمعیت ۵.۹۹۴.۴۰۲ نفری سال ۱۳۹۰، متوسط رشد سالانه ۱.۴ درصدی را نشان می دهد. از این تعداد جمعیت ۵۱.۵ درصد مرد و ۴۹.۵ درصد زن هستند. پرجمعیت ترین شهرستان استان، مشهد با جمعیتی حدود ۳.۵ میلیون و کم جمعیت ترین شهرستان، داورزن با جمعیت ۲۲ هزار نفر می باشد. ۷۳ درصد از جمعیت استان شهرنشین و ۲۷ درصد روستانشین هستند. در جدول زیر جمعیت ساکن در نقاط شهری-روستایی قابل مشاهده است.

شهرستان	جمع		ساکن در نقاط شهري		ساکن در نقاط روستايي	
	خانوار	جمعیت	خانوار	جمعیت	خانوار	جمعیت
کل استان	۱.۹۳۸.۵۴۶	۶.۴۳۴.۱۷۱	۱.۴۲۲.۱۰۹	۴.۷۰۰.۹۲۴	۵۱۶.۴۱۹	۱.۷۳۳.۱۲۱
باخرز	۱۵.۵۲۵	۵۴.۶۱۵	۲.۵۳۶	۹.۰۴۴	۱۲.۹۸۹	۴۵.۵۷۱
بجستان	۱۰.۰۱۱	۳۱.۲۰۷	۴.۸۸۱	۱۵.۱۶۷	۵.۱۳۰	۱۶.۰۴۰
بردسکن	۲۳.۷۳۲	۷۵.۶۳۱	۱۱.۰۷۵	۳۶.۵۰۲	۱۲.۶۵۷	۳۹.۱۲۹
بینالود	۲۱.۸۵۹	۶۹.۶۳۸	۱۰.۹۵۴	۳۴.۹۸۵	۱۰.۹۰۵	۳۴.۶۵۳
تایباد	۳۰.۷۱۷	۱۱۷.۵۶۲	۲۰.۵۹۶	۷۷.۷۶۹	۱۰.۱۲۱	۳۹.۷۹۳
تربت جام	۶۸.۹۱۱	۲۲۴.۵۷۴	۳۳.۲۱۲	۱۲۳.۶۰۶	۲۷.۱۰۵	۱۰۰.۶۳۹
تربت حیدریه	۶۸.۹۲۷	۲۲۴.۶۲۶	۴۵.۸۰۴	۱۴۸.۸۳۴	۲۳.۱۰۷	۷۵.۷۴۰
جغتاي	۱۴.۹۲۳	۴۹.۱۷۵	۲.۶۷۰	۹.۲۶۸	۱۲.۲۵۳	۳۹.۹۰۷
جوین	۱۶.۶۸۰	۵۴.۲۹۰	۴.۴۴۳	۱۴.۷۸۳	۱۲.۲۳۷	۳۹.۵۰۷
چناران	۴۵.۰۷۸	۱۵۴.۹۰۲	۲۹.۳۲۴	۹۹.۱۲۹	۱۵.۷۵۴	۵۵.۷۷۳
خلیل آباد	۱۶.۶۸۴	۵۱.۷۰۱	۶.۲۲۴	۱۹.۲۱۱	۱۰.۴۶۰	۳۲.۴۹۰
خواف	۳۶.۳۹۹	۱۳۸.۹۹۸	۱۷.۸۸۳	۶۷.۵۰۸	۱۸.۵۱۶	۷۱.۴۹۰
خوشاب	۱۱.۸۸۳	۳۷.۱۸۱	۱.۷۵۱	۵.۹۳۲	۱۰.۱۳۲	۳۱.۲۴۹
داورزن	۷.۶۷۸	۲۱.۹۱۱	۸۸۵	۲.۷۴۴	۶.۷۹۳	۱۹.۱۶۷
درگز	۲۲.۷۷۸	۷۲.۳۵۵	۱۳.۶۸۴	۴۳.۶۳۵	۹.۰۹۴	۲۸.۷۲۰
رشتخوار	۱۷.۵۶۶	۶۰.۶۸۹	۳.۸۵۰	۱۴.۱۶۴	۱۳.۷۱۶	۴۶.۵۲۵
زاوه	۲۰.۰۶۱	۶۷.۶۹۱	۲.۹۳۹	۹.۳۲۹	۱۷.۱۲۲	۵۸.۳۶۲
سبزوار	۹۵.۵۵۲	۳۰۶.۴۰۹	۷۶.۹۳۱	۲۵۰.۸۳۶	۱۸.۶۲۱	۵۵.۵۷۳
سرخس	۲۶.۹۳۱	۹۷.۵۱۸	۱۲.۱۴۱	۴۳.۴۲۰	۱۴.۷۹۰	۵۴.۰۹۸
صالح آباد	۱۱.۴۸۵	۴۳.۴۲۶	۲.۱۹۸	۸.۶۲۵	۹.۲۸۷	۳۴.۸۰۱
فریمان	۲۸.۶۴۱	۹۹.۰۰۱	۱۷.۲۷۶	۵۸.۹۶۶	۱۱.۳۶۵	۴۰.۰۳۵
فیروزه	۱۱.۷۸۳	۳۷.۵۳۹	۲.۱۱۷	۷.۱۵۸	۹.۶۶۶	۳۰.۳۸۱
قوچان	۵۲.۸۴۹	۱۷۴.۴۹۳	۳۰.۲۸۷	۱۰۲.۱۹۸	۲۲.۵۶۲	۷۲.۲۹۵
کاشمر	۵۲.۷۷۸	۱۶۸.۶۶۴	۳۳.۴۷۶	۱۰۷.۹۶۹	۱۹.۳۰۲	۶۰.۶۹۵
کلات	۱۰.۷۰۸	۳۶.۲۳۷	۳.۲۵۷	۱۱.۴۳۲	۷.۴۵۱	۲۴.۸۰۵
گناباد	۲۷.۶۰۷	۸۸.۷۵۳	۱۵.۳۰۵	۵۰.۸۹۹	۱۲.۳۰۲	۳۷.۸۵۴
مشهد	۱.۰۲۱.۰۲۷	۳.۳۷۲.۵۸۸	۹۱۷.۳۵۲	۳.۰۱۲.۰۹۰	۱۰۳.۶۷۵	۳۶۰.۴۹۸
مه ولات	۱۵.۸۴۴	۵۱.۴۰۹	۶.۶۴۷	۲۱.۹۴۵	۹.۱۹۷	۲۹.۴۶۴
نیشابور	۱۴۲.۵۳۹	۴۵۱.۷۶۹	۹۲.۴۱۱	۲۹۳.۷۷۶	۵۰.۱۲۸	۱۵۷.۹۹۳

جدول شماره ۱: جمعیت شهری و روستایی در خراسان رضوی (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۷: ۱۵۶-۱۳۰)

از طرفی دیگر، توزیع جمعیت استان در گروه های عمده سنی نشان می دهد که ۲۶.۹ درصد جمعیت در گروه سنی ۰-۱۴ ساله، ۶۷.۵ درصد در گروه سنی ۶۴-۱۵ ساله و حدود از ۵-۶ درصد در گروه سنی بالاتر از ۶۵ ساله قرار دارند. میانگین سنی جمعیت در استان برابر با ۲۹.۷ سال می باشد و ۲۵درصد جمعیت خراسان رضوی جوان هستند(قدس آنلاین، ۱۳۹۹). از نظر سواد نیز، ۸۹ درصد جمعیت استان باسواد می باشد. نرخ باسوادی در نقاط شهری ۹۲ درصد و در نقاط روستایی ۸۱ درصد است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸: ۳۱). نرخ بیسوادی در مناطق حاشیه شهر مشهد بر اساس آمار ۱۳۹۵ در حدود ۲۵ درصد می باشد (خبر آنلاین، ۱۳۹۵).

۲-۲. جریان مهاجرت در استان

می توان از دو نوع مهاجرت در این استان سخن گفت. نوع اول مهاجرت درون استانی است. بر اساس آخرین آمارها، ۶۴.۸۲ درصد از کل مهاجرتهایی که به استان صورت گرفته، مربوط به خود استان و ناشی از جابجایی های درون آن می باشد (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۴). این مهاجرتها عمدتا از شهرهای مه و لات، باخرز، درگز و فیروزه به مشهد صورت گرفته است. عمده دلایل مهاجرت از این شهرها، کمبود امکانات، فقدان زیرساختهای مناسب، نبود اشتغال کافی از یک سو و وجود جاذبه های اقتصادی (یافتن شغل)، اجتماعی (پیشرفت و گسترش سریع شهرنشینی) و فرهنگی (حرم امام رضا) در مشهد از سوی دیگر می باشد. نقشه زیر جریان مهاجرت درون استانی را نشان می دهد.

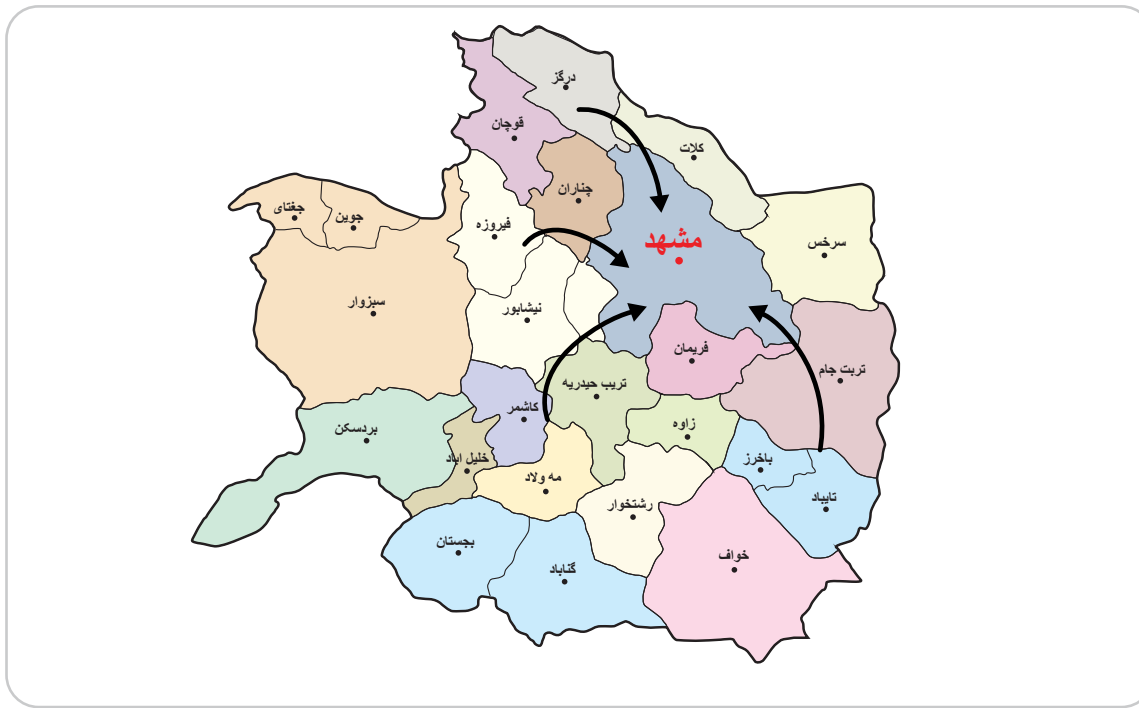

نقشه شماره ۲. مهاجرت درون استانی (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی، ۱۳۹۶: ۷)

نوع دوم مهاجرت به استان خراسان رضوی، از بیرون استان است. خراسان رضوی بعد از استان تهران، مقام دوم مهاجرپذیری در کشور را به خود اختصاص دارد. بر اساس آمار مهاجرتی سال ۱۳۹۰ در کل کشور، تنها ۷.۳۶ درصد از مهاجران سایر استانهای کشور، خراسان رضوی را برای زندگی و شغل انتخاب کرده اند. به عبارتی، از کل مهاجرتهایی که به تمامی استانهای کشور صورت گرفته، سهم استان خراسان رضوی ۷.۳۶ درصد می باشد. بر اساس روند مهاجرتهای استانی در دوره پنج ساله ۱۳۹۰-۱۳۸۵، استان تهران با ۹۷۸.۸۱۱ نفر، رتبه نخست ورود مهاجران به استانها در کل کشور را از آن خود کرده است. بعد از تهران، استان خراسان رضوی با ۴۰۷.۶۸۰نفر و استان اصفهان با ۳۷۷.۰۹۷ نفر بیشترین تعداد واردشدگان بین استانهای کشور را داشته اند (میرزا مصطفی و قاسمی، ۱۳۹۲: ۷۴).

در جریان مهاجرت به استان خراسان رضوی، استان تهران با ۶.۸ درصد معادل (۲۷.۹۱۲ نفر)، سیستان و بلوچستان با ۳.۴ درصد معادل (۱۳.۸۸۴ نفر) و خراسان شمالی با ۲.۹۴ درصد معادل (۱۲.۰۱۲ نفر) بیشترین

میزان مهاجر به استان خراسان رضوی را داشته اند (زرقانی و همکاران، ۵۹۳۱: ۳۹-۵۹).

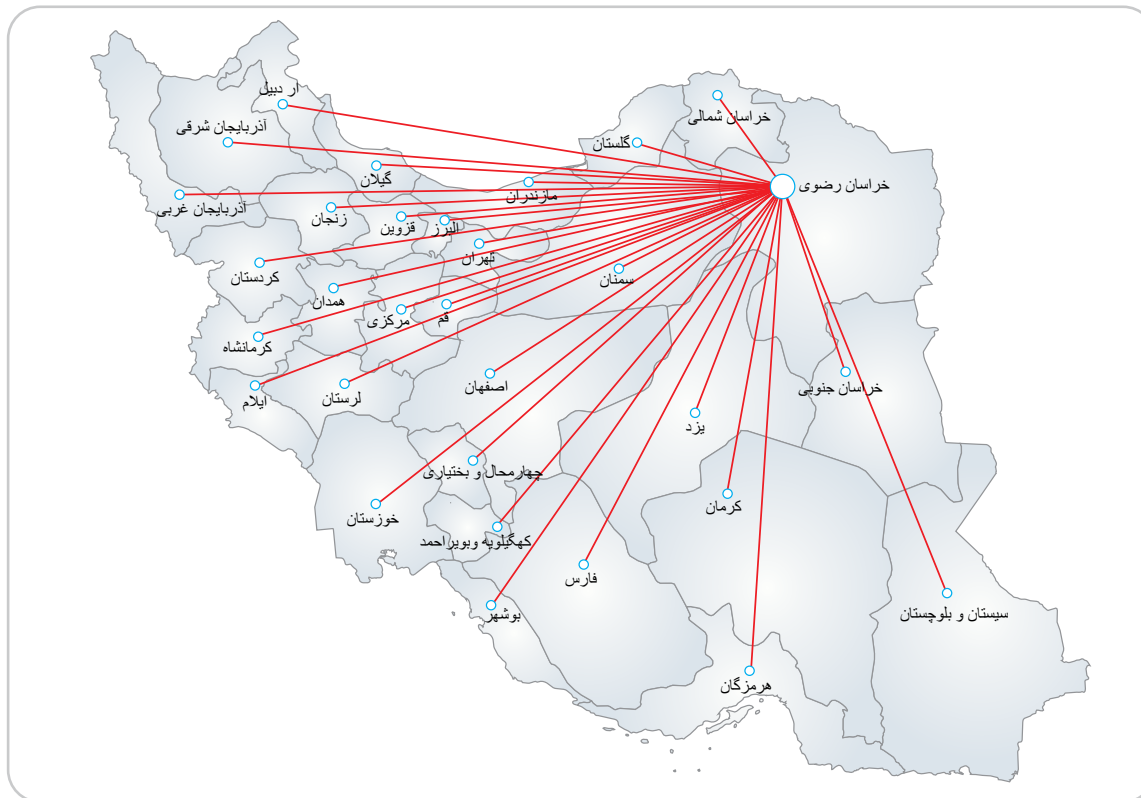

نقشه شماره ۳: جریان مهاجرت به خراسان رضوی از سایر استانها (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۶)

۲-۳. داده های اقتصادی

بررسی مهمترین شاخصهای اجتماعی- اقتصادی در استانهای ایران نشان می دهد که رتبه خراسان رضوی در شاخص امید به زندگی ۱۲، در شاخص آموزش ۱۴، در شاخص تولید سرانه ۱۶ و در شاخص توسعه انسانی ۱۷ می باشد (صالحی، ۱۳۹۷: ۳۹). سهم این استان در تولید ناخالص کشور حدود ۱۲ درصد است و پس از استانهای خوزستان، بوشهر، تهران و اصفهان در جایگاه پنجم قرار دارد (ایسنا، ۱۳۹۹). مجموع اعتبارات جاری و عمرانی این استان در بودجه سال ۱۳۹۸ در حدود ۲.۸۱۷ میلیارد تومان بوده که در لایحه بودجه امسال ۳.۱۱۴ میلیارد تومان تعیین شده است. بر این اساس، مجموع اعتبارات استان در بودجه سال ۱۳۹۹، ۱۰.۶ درصد افزایش یافته که این رشد برای دیگر استانهای کشور ۱۰.۲ درصد است (ایرنا، ۲۰ آذر ۱۳۹۸).

عمده منابع و ظرفیتهای اقتصادی استان در ناحیه میانی استان و اغلب در شهرهای مشهد، سبزوار و نیشابور قرار دارند. شهرستانهای خواف و درگز در رتبه های پایین تری قرار دارند. شهرستانهای مشهد، گناباد، نیشابور، سبزوار و فردوس در زمینه شاخصهای کلی محرومیت، از میانگین استانی بالاتر بوده، یعنی وضعیت مطلوبتری دارند. در مقابل، شهرستانهای سرخس، مه و لات، رشتخوار، قوچان و کلات در پایین ترین سطح قرار دارند (یاسوری، ۱۳۸۸: ۲۱۳).

سهم خدمات از تولید ناخالص داخلی استان از همه بخشها بیشتر است و به ۶۱.۲ درصد می رسد. بخش کشاورزی با ۱۵.۷ درصد، صنعت با ۱۱.۹ درصد و ساختمان و آب و برق و گاز با ۱۱ درصد در مراتب بعدی قرار دارند. نرخ بیکاری در استان ۱۳.۳ درصد معادل ۲۹۳.۳۰۰ نفر می باشد. سهم اشتغال در بخش خدمات استان به ۴۵.۶ درصد، بخش صنعت ۳۰.۸ درصد و بخش کشاورزی ۲۳.۶ درصد می رسد (خلاصه مدیریتی مطالعات استانی، ۱۳۹۶: ۳۵-۳۶).

به دلیل وجود زیارتگاه امام هشتم شیعیان، مشهد هر ساله میزبان میلیونها گردشگر-زائر می باشد. در ده ماه نخست سال ۱۳۹۸، این شهر میزبان حدود ۳۷ میلیون نفر بوده است که از میان آنها ۴ میلیون غیر ایرانی اند (شبکه تلویزیونی ایران کالا، ۱۳۹۸). اغلب زائران غیر ایرانی از کشورهای کویت، عمان، بحرین، عراق، لبنان، پاکستان، هند و آسیای جنوب شرقی و آسیای دور با هدف زیارت و سیاحت و در کنار آن، دریافت خدمات درمانی به مشهد سفر می کنند (چمدان، ۱۳۹۸). ورود این حجم گسترده گردشگر-زائر، نقش مهمی در معادلات اقتصادی این استان را دارد.

آستان قدس رضوی علاوه بر فعالیتهای مذهبی، در زمینه اقتصادی فعالیتهای گسترده ای در حوزه های مختلف از جمله عمران، انرژی و صنایع، محصولات غذایی و کشاورزی، سلامت و سرمایه گذاری و مالی و... دارد، اما هیچ گونه اطلاعات شفاف و دقیقی از میزان درآمد و دارایی آن وجود ندارد. خبرگزاری رویترز در سال ۱۳۹۲ میزان دارایی های این نهاد حکومتی قدرتمند را ۹۵ میلیارد دلار برآورد کرد (روزنامه اقتصادی آسیا، ۱۳۹۹). با توجه به این ثروت عظیم، آستان رضوی در کارهای خیریه هم شرکت می کند و در این راستا، اقداماتی جهت مقابله با حاشیه نشینی انجام می دهد. ایجاد اشتغال و ساخت مسکن در نقاط حاشیه شهر، توزیع غذا در میان حاشیه نشینان از آن دست اقدامات می باشد. برای نمونه، آستان ۲۰ هزار مترمربع از زمینهای موقوفه را برای ساخت مسکن نیازمندان در حاشیه مشهد در اختیار شهرداری و کمیته امداد امام خمینی گذاشته است (ایرنا، ۱۴۰۰). در موردی دیگر، این نهاد ماهانه ۱۰ هزار سبد کالا بین ساکنین حاشیه شهر توزیع می کند که این تعداد در ماه رمضان دو برابر می شود (ایرنا، ۳۰ آذر ۱۳۹۸).

۲-۴. رتبه بندی شاخص توسعه در شهرستانهای استان

در حوزه شاخصهای توسعه با مؤلفه هایی نظیر امکانات محیطی، کیفیت نیروی انسانی، توسعه انسانی، اقتصادی، اجتماعی، زیربنایی و مؤلفه خدماتی، رتبه شاخص توسعه در میان شهرستانهای استان از این قرار است. در **گروه اول**، یعنی شهرهای توسعه یافته شهر مشهد، در **گروه دوم** شهرهای سبزوار، نیشابور و گناباد، در **گروه سوم** شهرهای قوچان، تربت حیدریه و تربت جام، در **گروه چهارم**، شهرهای جوین، سرخس و فریمان، در **گروه پنج** شهرهای باخرز، کلات، تایباد، خواف، خلیل آباد، کاشمر و جغتای، در **گروه ششم** شهرهای چناران، مه ولات، فیروزه، بردسکن، رشتخوار، زاوه، طرقبه-شاندیز، درگز، بجستان و خوشاب قرار دارند (ملکی و همکاران، ۱۳۹۶: ۴۲). پرواضح است که یکی از دلایل عمده مهاجرت از شهرهایی مانند درگز، باخزر، مه ولات و فیروزه به شهر مشهد، تفاوت چشمگیر در امکانات و خدمات و نابرابری بین این شهرهاست. جدول زیر تعداد مهاجران وارد شده به شهرهای مختلف استان را نشان می دهد.

شهر	تایباد	تربیت حیدریه	تربت جام	درگز	سبزوار	قوچان	کاشمر	گناباد	خوشاب	مشهد
تعداد	۵.۸۱۴	۱۵.۱۹۸	۱۴.۳۷۸	۷.۳۱۵	۲۰.۹۰۲	۱۴.۳۴۴	۱۳.۰۸۷	۶.۹۳۳	۱.۰۵۸	۱۲۹.۰۳۸
شهر	نیشابور	چناران	خواف	سرخس	فریمان	بردسکن	رشتخوار	کلات	داورزن	خلیل آباد
تعداد	۲۰.۵۵۷	۷.۷۵۲	۵.۰۸۴	۶.۸۶۸	۴.۷۶۹	۴.۵۵۶	۲.۵۱۰	۴.۲۲۳	۶۳۱	۱.۸۲۶
شهر	مه ولات	بجستان	بینالود	فیروزه	جغتای	زاوه	جوین	باخرز	صالح آباد	
تعداد	۲.۰۰۲	۲.۱۰۹	۱.۱۲۰	۱.۴۸۴	۲.۲۹۰	۸۸۷	۲.۴۰۷	۱.۴۹۰	۵۹۰	
کل استان			۳۰۱,۲۲۲							

جدول شماره ۲: آمار مهاجرین به شهرهای مختلف استان (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۷-۱۰۵)

بر اساس این آمار، بیشترین میزان مهاجرت درون استانی به شهرهایی صورت گرفته است که رتبه توسعه بالایی دارند. به عبارتی، شهرهای مشهد، سبزوار و نیشابور که از جایگاه خوبی در رتبه بندی توسعه شهرهای استان برخوردارند و در گروه های یک و دو قرار دارند، میزبان بیشترین تعداد مهاجران نیز بودند.

۳. روند حاشیه نشینی در مشهد

مشهد مانند دیگر شهرهای ایران در دو مقطع زمانی به صورتی غیر عادی با چالشهای حاشیه نشینی مواجه شد: شروع اصلاحات ارضی در دهه ۱۳۴۰ و جنگ ایران و عراق در دهه ۱۳۶۰. در مقطع نخست، این شهر مثل بسیاری از شهرهای ایران، میزبان مهاجرانی از روستاهای اطراف بود که تحت تأثیر اصلاحات ارضی از روستاها به شهرهای بزرگ رانده شده بودند. در واقع کشاورزانی که زمین کشاورزی کوچک آنها، امکان تأمین هزینه های زندگی شان را نمی داد، برای جستجوی معاش بهتر روانه شهرهای بزرگ مانند مشهد شدند و به ناچار در سکونتگاه های غیر رسمی اسکان یافتند (آبادیان، ۱۳۹۷: ۸). به علاوه، سیاست واگذاری زمین به خانواده های پرجمعیت در مناطق شهری موجب مهاجرت گسترده روستائیان به حاشیه شهر مشهد گردید.

موج بعدی با آغاز جنگ ایران و عراق رخ داد و طی آن، بسیاری از مردم استانهای جنگ زده برای دور شدن از پیامدهای جنگ، به مناطق مرکزی و شرق کشور از جمله حاشیه مشهد مهاجرت کردند. بین این دو مقطع و با آغاز ناامنی و جنگهای داخلی در افغانستان در سال ۱۹۷۸ نیز، مشهد پذیرای حدود ۳۰۰ هزار نفر از مهاجرین افغانستانی بوده که اکثریت آنان در حاشیه این شهر سکنی گزیدند و بدین ترتیب، بر تعداد حاشیه نشینان استان و به ویژه شهر مشهد افزوده شد.

از سوی دیگر، بالا بودن قیمت نفت و تزریق درآمد نفتی، افزایش سرمایه گذاری های داخلی و خارجی در مشهد به دلیل وجود آرامگاه امام هشتم شیعیان و بالا رفتن ساخت و ساز بی رویه در اطراف حرم امام رضا و توسعه خدمات بخش گردشگری مذهبی به علت افزایش درآمد آستان قدس رضوی، تأثیر گسترده ای در افزایش ضریب مهاجرپذیری این شهر داشته و باعث رشد سریع جمعیت حاشیه نشین آن گردید

(رهنما، ۱۳۷۵: ۲۹۳). به عبارتی دیگر، توسعه شهرنشینی در مشهد، به صورت مستقیم و غیر مستقیم باعث بالا رفتن جاذبه های شهری و در نتیجه، افزایش گرایش به مهاجرت به آن و بازتولید حاشیه نشینی در آن شده است.

ناگفته نماند که عوامل طبیعی نیز در پیدایش و گسترش حاشیه نشینی در مشهد نقش داشته است. منظور از عوامل طبیعی، سیل، زلزله، خشکسالی، بیابان زایی و حرکت ماسه های روان در روستاهای اطراف شهر از یکسو و جاذبه های شهر مشهد مانند آب و هوا، منابع آب مناسب و خاک حاصلخیز از سوی دیگر است (حاتمی نژاد، ۱۳۸۱: ۴۸).

مشهد بعد از تهران دومین شهر پرجمعیت ایران است، اما در مقیاس کشوری، رتبه نخست حاشیه نشینی و بیشترین تعداد حاشیه نشین در کشور را دارد. البته معضل حاشیه نشینی در خراسان رضوی محدود به شهر مشهد نیست و شهرهای سبزوار، نیشابور و حتی شهری کوچک مانند تربت حیدریه نیز با این معضل و پیامدهای ناشی از آن مواجه هستند. بر اساس آخرین آمار (تیرماه ۱۴۰۰)، بیش از ۱.۳ میلیون نفر از جمعیت ۳.۵ میلیونی شهر مشهد در مناطق حاشیه شهر مشهد سکونت دارند (همشهری آنلاین، ۱۴۰۰) که نزدیک ۳۸۰ هزار نفر از آنها اتباع غیر ایرانی اند (شهرآرا نیوز، ۱۳۹۹). پس از مشهد، شهرهای سبزوار با ۷۰ هزار (ایرنا، ۱۳۹۹)، نیشابور با ۸۰ هزار (خاتون شرق، ۱۳۹۹)، و تربت حیدریه با ۳۹ هزار حاشیه نشین (ایرنا، خرداد ۱۳۹۸) بیشترین تعداد حاشیه نشین در این استان را دارند.

از منظر شهرسازی و گسترش ساخت و ساز، طی سالهای ۱۳۵۷-۱۳۷۱، کمربند شمال- شرق، شرق و جنوب شرقی مشهد یعنی متراکم ترین هسته اسکان غیر رسمی، ضلع شمالی شهر مشهد شامل قند آبکوه آباد، نخودک و خیابان ابوطالب، ضلع جنوب شرقی مشهد شامل بهارستان سابق، کوی سیدی و حاشیه جاده سنتو، همچنین محله های حاشیه نشین قلعه آبکوه، میل کاریز، خیابان عامل، کوی رضاییه تبدیل به سکونت گاه غیر رسمی شده است. پس از اعتراضات خردادماه ۱۳۷۱ در ضلع جنوبی مشهد در کوی طلاب، ساکنان این مناطق اقدام به ساخت واحدهای مسکونی کم دوام کردند. در ضلع شمالی و شمال شرقی مشهد نظیر انتهای قلعه ساختمان، گلشهر، التیمور، گسترش حاشیه شهری با شدت بیشتری ادامه یافته است، به طوری که در امتداد جاده قدیم شاهد زایش برخی از مراکز جمعیتی حاشیه نشین در شهرکهای نوید و حجت، ظرف چند سال اخیر بوده ایم (شهر و شهروند، ۱۳۹۳: ۹).

۴. مناطق حاشیه نشین مشهد

شهر مشهد به لحاظ تقسیمات شهری به ۱۳ منطقه تقسیم می شود. اکثریت جمعیت حاشیه نشین این شهر در مناطق محروم و نسبتا محروم سکونت دارند که شامل مناطق ۲، ۴، ۵، ۶، ۷ و ۱۰ می باشد.

محلات حاشیه نشین در شهر مشهد شامل ۴۰ محله به شرح زیر می باشد: محلات نوید، فدک، خین عرب، مال آباد، نوده، کوشک مهدی، فریزی، مطهری و شهرک حجت در منطقه ۲، خواجه ربیع، ۱۴

معصوم، مهرگان، سیس آباد، ده رود، دروی، علی آباد، مهر مادر، بلال، فاطمیه، دیش دیش و اسلام آباد در منطقه ۳، پنج تن، بنی هاشم و التیمور در منطقه ۴، حسین آباد، شهرک نیزه، گلشهر و امیرآباد در منطقه ۵، بازه شیخ، شهید بهشتی، شهرک قدس، شهرک شهید رجایی، همت آباد و شیخ حسن در منطقه ۶، بهارستان، سیدی و بیت المقدس در منطقه ۷، زرکش، بحرآباد و کاظم آباد در منطقه ۱۰ (مشکینی و امیرفخریان، ۱۳۹۴: ۱۱۰). تفکیک مناطق فوق بر اساس مرزبندی محلات شهرداری مشهد انجام شده است و موقعیت جغرافیایی آن در نقشه زیر قابل مشاهده است.

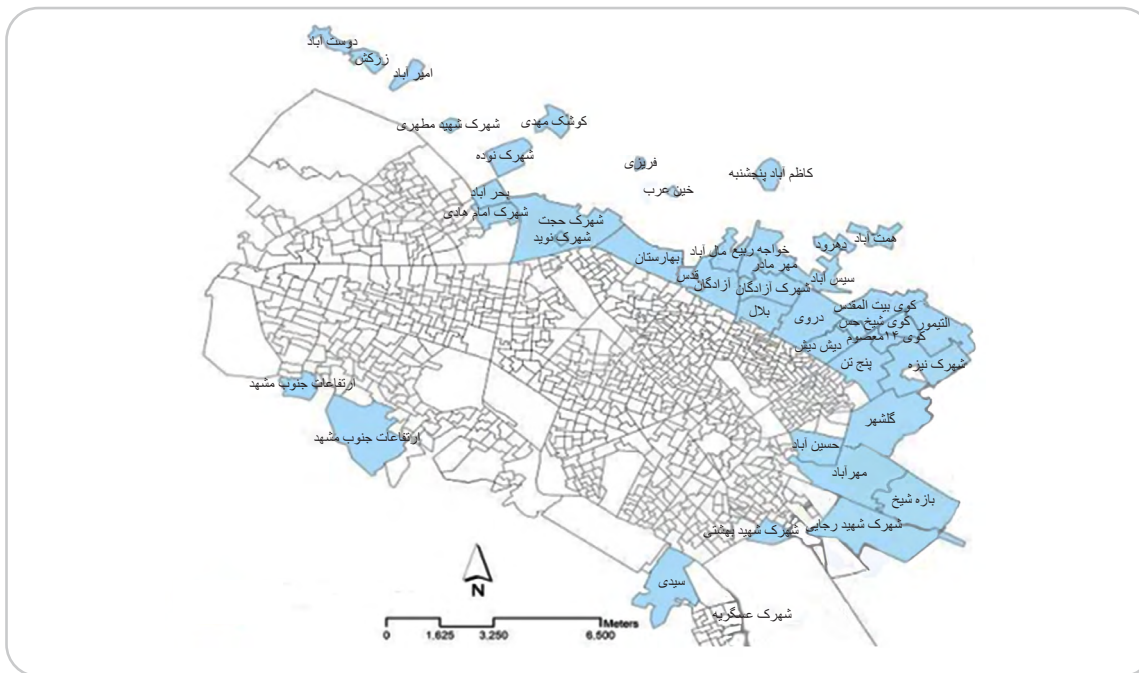

نقشه شماره ۴: موقعیت محلات حاشیه نشین شهر مشهد (مشکینی و امیرفخریان، ۱۳۹۴: ۱۱۰)

۵. آسیبهای حاشیه نشینی مشهد

شاید بتوان شهر مشهد را که به پایتخت معنوی ایران شهرت دارد، بزرگترین پایتخت کلانشهر مذهبی جهان دانست. همانطور که اشاره شد، حدود یک سوم جمعیت دومین کلانشهر ایران، حاشیه نشین هستند. به عبارتی دیگر، ۱.۳ میلیون نفر در مراکز غیر رسمی در حومه این شهر سکونت دارند (عصر اقتصاد: ۱۳۹۸). دلیل مهاجرت بیش از یک سوم مهاجران حاشیه شهر، بیکاری و جستجوی کار بوده و حدود ۲۵ درصد آنها نیز به سودای امکانات بیشتر به این مناطق آمده اند. حدود ۲۰ درصد آنها نیز پس از ازدواج به این مناطق روی آورده اند.

حاشیه نشینان مهمترین دغدغه شان را مشکلات امنیتی، شهرسازی و بهداشتی می دانند. از نظر ۷۴ درصد آنها، دستگاه های مسئول، کار خود را درباره حاشیه شهر به درستی انجام نمی دهند و اصولا حدود نیمی از آنان می گویند که هیچ فرد، نیرو و یا نهادی توانایی حل مشکلات این مناطق را ندارد و تنها در بالاترین اقبال، کمتر از ۲۰ درصد آنان، امام جماعت محله را دارای توانایی دانسته اند (طلوع برکاتی، ۱۳۹۴: ۲۲). پرواضح است که مسئله اعتماد نهادی در میان ساکنان این مناطق به شدت پایین است.

نارضایتی، خشم، احساس طرد شدگی، احساس محرومیت مطلق و عدم تمایل به مشارکت در حل مشکلات، تنها بخشی از وضعیت عینی حاشیه نشینان شهر مشهد می باشد.

لازم به ذکر است که آمار آسیبهای اجتماعی و معضلات سکونتگاه های غیر رسمی مشهد در برگیرنده آمار ساکنان غیر ایرانی این شهر نیز می شود. بر اساس آمار اداره کل اتباع و مهاجرین خارجی استانداری خراسان رضوی، شمار اتباع خارجی دارای مجوز اقامت در استان خراسان رضوی ۳۲۰ هزار نفر است که بیشتر آنها ساکن مشهد می باشند. همچنین تعداد مهاجران خارجی غیرمجاز بر اساس برآورد نهادهای رسمی حدود ۷۰ هزار نفر اعلام شده است (ایرنا، ۱۳ بهمن ۱۳۹۹). البته آمار دقیقی از میزان جمعیت خارجی ساکن مناطق حاشیه نشین در دسترس نیست، اما بر اساس آمار معاون اجتماعی فرمانداری مشهد در سال ۱۳۹۳، بیش از ۹۰ درصد اتباع مجاز (۲۳۷ هزار) در مناطق حاشیه ای شهر زندگی می کردند. از میان اتباع مجاز، ۲۲۱ هزار نفر افغانستانی، ۱۲ هزار نفر عراقی، ۳ هزار نفر پاکستانی و ۱۵۰۰ نفر از دیگر کشورها هستند (شهر و شهروند، ۱۳۹۳: ۶۰).

یکی دیگر از مشکلات مناطق حاشیه نشین مشهد این است که حدود ۵۰ هزار نفر از حاشیه نشینان غیر ایرانی با تمرکز در پهنه های خواجه ربیع، دروی و جاده قوچان فاقد هر گونه سند هویتی و مدارک شناسایی هستند که حتی تابعیت آنها مشخص نیست. این امر از نظر دستگاه های امنیتی، یک چالش عظیم امنیتی و تهدید به شمار می رود چراکه این افراد در مسائل امنیتی قابل شناسایی نیستند که حتی احتمال همکاری آنها با سرویسهای بیگانه بعید نیست (شهر و شهروند، ۱۳۹۳: ۶۰-۶۱). چنین وضعیتی چالش حاشیه نشینی در شهر مشهد را با تکثر مسائل از سطوح اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی تا سطح حساس سیاسی-امنیتی مواجه می سازد که بدیهی است استمرار آن، عواقب پیش بینی نشده ای را نیز در پی دارد.

در کل، می توان آسیبهای عمومی مناطق حاشیه نشین مشهد را به انواع آسیبهای اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، سیاسی-امنیتی و زیرساختی تقسیم بندی کرد. این آسیبها کمابیش در اکثر مناطق محروم و نسبتا محروم استان وجود دارد. در ادامه به توضیح این آسیبها می پردازیم.

۵-۱. آسیبهای اجتماعی- فرهنگی

سکونت در مناطق حاشیه ای و حاشیه نشینی، همیشه آسیبهای اجتماعی فراوانی به دنبال دارد. جامعه حاشیه نشین از جمله در شهر مشهد، با ناهنجاری های اجتماعی-فرهنگی دست و پنجه نرم می کنند. اعتیاد، طلاق، ترک تحصیل، کودک همسری، همسر آزاری، کودک آزاری، پدیده دختران فراری و معضلاتی نظیر آن، بخشی از چالشهایی است که جوامع حاشیه نشین با آن دست به گریبانند. نتایج مطالعات فولادیان و رضایی (۸۲:۱۳۹۸) نیز نشان می دهد که عمده آسیبهای اجتماعی در شهر مشهد در مناطق حاشیه ای رخ می دهد. برای نمونه، بررسی و تحلیل داده های مربوط به کودکان کار دارای پرونده در سازمان بهزیستی شهر مشهد، نشان می دهد که فرهنگ کودکان کار در مناطق حاشیه نشین غلبه دارد و عمده کودکان کار در مناطق ۴ و ۶ که دارای بیشترین بخش حاشیه نشینی در مشهدند، سکونت دارند. محلات باهنر، التیمور، شیخ حسن و مهریز در این دو منطقه محل سکونت اکثر کودکان کار می باشد. همچنین پرونده روسپیانی که در سازمان بهزیستی مشهد پرونده دارند، گویای آن است که عمده این افراد از ساکنان محلات حاشیه نشین هستند.

به علاوه، مناطق حاشیه نشین از معضلاتی مانند فروش و مصرف مواد مخدر، بزهکاری، قتل، دزدی و ناامنی رنج می برد. برخی داده ها نشان می دهد که ۷۵ درصد از زندانیان از حاشیه شهرها هستند (رصد، ۱۳۹۴: ۱۱ به نقل از فولادیان و رضایی، ۱۳۹۸: ۸۲). بر اساس آمار معاون اجتماعی فرمانداری مشهد در سال ۱۳۹۱، بیش از ۶۵ درصد قتلها، ۴۰ درصد شرارتها، ۴۲ درصد نزاعهای فردی، ۳۱ درصد سرقتها در مناطق حاشیه نشین شهر رخ داد (شهر و شهروند، ۱۳۹۳: ۶۵).

برخی از محلات حاشیه نشین در افکار عمومی به عنوان مرکز خرید و فروش مواد مخدر، سلاحهای گرم و سرد، فروش اموال سرقتی و حضور اراذل و اوباش و خلافکاران شهرت دارند. برای مثال، بلوار توس در پهنه کال زرکش، بلوار توس ۶۵ در پهنه جاده قوچان، بلوار بهمن در پهنه خواجه ربیع، بلوار رسالت در پهنه کال دَرَوِی و شهرک شهید رجایی به عنوان مراکز تجمع معتادان پرخطر در شهر مشهد شناخته می شوند. به این دلیل، نگاه منفی نسبت به ساکنان این محلات وجود دارد که خود این مسئله نیز نیاز به تحلیل دارد، اما از حوصله پژوهش حاضر خارج است.

۵-۲. آسیبهای اقتصادی

فقر، بیکاری، دستفروشی و رواج مشاغل کاذب از مهمترین مسائل اقتصادی حاشیه نشینان مشهد می باشد. اغلب ساکنان محلات حاشیه نشین را مهاجرانی تشکیل می دهند که برای جستجوی کار به این شهر مهاجرت کرده و به ناچار در این مناطق سکنی گزیده و برای تأمین معاش ومایحتاج خود مجبور شده اند به هر کاری دست بزنند. برای نمونه، در منطقه سیس آباد که یکی از فقیرترین محلات شهر مشهد به شمار می آید، بیشتر افراد به دستفروشی انواع اقلام خوراکی و میوه، گوسفند زنده و دام و طیور مشغولند. ضمن اینکه در شب هنگام این منطقه مملو از فروشندگان مواد مخدر است که اغلب سنین پایینی دارند. این در حالی است که سیس آباد در نزدیکی منطقه توریستی بازار بین الملل، مجتمع تجاری تفریحی الماس شرق، مجموعه ورزشی تفریحی موجهای آبی قرار دارد و روزانه تعداد زیادی مسافر به آن مناطق مراجعه می کنند، اما این همجواری اساسا به دلیل فقدان نگاه جامع، نبود مدیریت یکپارچه، وجود رانت در میان مالکان اصلی مجتمعها و دلایل مشابه، هیچ اثر مثبتی بر محله حاشین نشین سیس آباد با تعداد فقرای بالا نداشته است.

یکی دیگر از مسائلی که در سالهای اخیر و به دلیل تورم بالا و مستمر در ایران به وجود آمده، اجاره نشینهایی هستند که اکنون توان پرداخت اجاره سنگین در مرکز شهرها را ندارند و مجبور به کوچ در حاشیه شهرها شده اند تا با قیمت ارزانتر مکانی را برای خود داشته باشند. با توجه به نگرانی های اقتصادی، بسیاری از افراد ساکن در این مناطق، مجبور می شوند با دریافت کمترین دستمزد به شغلهای کاذب یا خدماتی روی آورند و چه بسا تن به پذیرش انواع جرایم بدهند (ایرنا، دی ماه ۱۳۹۸).

۵-۳. آسیبهای سیاسی-امنیتی

کمبود امکانات آموزشی و تحصیلی، درآمد پایین ساکنان و عمومیت فقر، وجود جمعیت متراکم و از همه مهمتر بالا بودن احساس تبعیض و محرومیت نسبی باعث می شود تا مناطق حاشیه نشین همواره به عنوان یکی از ظرفیتهای اعتراضی و کانون شورشی، تحصن و اعتراضات دامنه دار باشد. در سال ۱۳۴۵ یک دهم جمعیت مشهد حاشیه نشین بوده که این عدد در سال ۱۳۹۵ به یک سوم افزایش پیدا کرده است (تسنیم، ۱۳۹۷). تراکم جمعیت

بالای حاشیه نشین در چنین سکونتگاه هایی از زمینه های عمده افزایش نارضایتی در سطح اجتماعی و سیاسی است.

احساس نارضایتی می تواند زمینه ساز آسیبهای گوناگونی در جامعه باشد (فولادیان و رضایی، ۱۳۹۸: ۸۲). احساس عدم رضایت از زندگی به دلایلی همچون گرانی، تورم، احساس تبعیض، نابرابری در مناطق حاشیه نشین ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷ و ۱۰ یکی از دلایل عمده اعتراضات در این مناطق به شمار می آید. در واقع هرچه حاشیه نشینی گرداگرد شهرهای بزرگ گسترده شود، نارضایتی، بی اعتمادی، شورش و آسیبهای ناشی از آن، از جمله بحرانهای امنیتی در جامعه بیشتر دیده می شود.

اعتراض ساکنان کوی طلاب مشهد در خردادماه ۱۳۷۱ ریشه در حاشیه نشینی داشت. اعتراضات به دنبال تخریب خانه های ساکنان مناطق حاشیه ای شهر رخ داد و به کشته شدن یک یا دو دانش آموز ساکن در محله کوی طلاب منجر شد. با افزایش دامنه اعتراضات، مسئله تبدیل به بحرانی امنیتی شد و هزاران نفر در سراسر مشهد شعارهایی علیه نظام سر دادند. به دنبال این، اعتراضات در کمتر از یک هفته از شهر مشهد به دیگر شهرهای ایران همچون تهران، اراک و شیراز نیز کشیده شد (روزنامه شرق، ۱۳۹۸). این موضوع بعدها به صورتهای مختلف در اعتراض به گرانی و مسائل معیشتی در دی ماه ۱۳۹۶ و اعتراضات آبان ۱۳۹۸ نیز تکرار گردید. اعتراضات دی ماه که از مناطق حاشیه نشین مشهد آغاز گردید، از شدت خشونت بالایی برخوردار بود و دامنه آن در کمتر از چند روز به سراسر ایران گسترش یافت.

مسئله حاشیه نشینی و پیامدهای مخاطره آمیز آن، طی چند سال اخیر هم مرکز توجه حکومت و مسئولان امنیتی در مشهد بوده است. بر همین اساس، در سال ۱۳۹۵ قرارگاه اجتماعی-امنیتی شهید برونسی با فرمان مستقیم رهبر انقلاب در شهر مشهد آغاز به فعالیت کرد. هدف اصلی این قرارگاه که زیر نظر فرماندهی سپاه امام رضا فعالیت می کند (تسنیم، ۱۳۹۵)، برقراری امنیت عمومی و در عین حال، کنترل اعتراضات اجتماعی و امنیتی و پیشگیری از تبدیل شدن آسیبهای اجتماعی به بحرانهای امنیتی معرفی شده است. عمده مناطق فعالیت این قرارگاه، در محلات حاشیه نشین شهر مشهد و مأموریت عمده آن، بسط پایگاه های بسیج و استفاده از خود مردم حاشیه شهر برای مبارزه با آسیبهای این مناطق است. قرارگاه برونسی تاکنون بیش از ۱۵۰ مهد کودک و حدود ۲۰۰ مکتب خانه قدیمی و فرهنگی را در مناطق حاشیه نشین مشهد راه اندازی و بیش از ۱۰۵ هزار بسته معیشتی، ۴۵ هزار بسته لوازم التحریر، ۲۰ هزار سبد تغذیه رایگان میان دانش آموزان و ۱.۵۰۰ سری جهیزیه بین مردم این مناطق را توزیع کرده است (جوان آنلاین، ۱۳۹۹).

۴-۵. آسیبهای زیرساختی

مناطق حاشیه نشین مشهد فاقد امکانات زیربنایی مناسب نظیر راه آسفالته، برق، سیستم دفع زباله و شبکه فاضلاب، بهداشت مناسب و غیره است. به گفته مدیر عامل شرکت آب و فاضلاب مشهد، بیش از ۶۰۰ کیلومتر شبکه جمع آوری فاضلاب شهری برای بخشهای حاشیه ای مشهد نیاز است که ۳۰۰ کیلومتر آن در محدوده بحرانی قرار گرفته و نیاز به اجرای فوری دارد، اما چون ۵۰ درصد ظرفیت موجود به تصفیه خانه جدید نیاز دارد، امکان اجرای آن تا پیدا شدن سرمایه گذار برای اجرای این تصفیه خانه ها وجود ندارد.

بر اساس اظهارات معاون اداره کل حفاظت محیط زیست خراسان رضوی، منشأ بیش از ۷۱ درصد آلودگی مشهد، فعالیت کارگاه های مستقر در سکونتگاه های غیررسمی حاشیه شهر است. از مجموع ۲۰.۴۱۴ کارگاه کشاورزی

صنعتی در کلانشهر مشهد، ۴.۳۰۰ کارگاه در کانون سکونتگاه های غیر رسمی قرار دارند که به فعالیتهایی همچون کاشت غلات و حبوبات، پرورش گاو، گوسفند، کشتار دام و طیور، تولید قند و شکر، آماده سازی و ریسندگی الیاف منسوج، تولید کالاهای نساجی، تولید پوشاک، تولید کفش و تأسیسات ساختمانی مشغول هستند. ضمن اینکه ساخت و ساز بی رویه در این مناطق، همواره با عدم رعایت قوانین شهرسازی صورت می گیرد. برای نمونه، کوچه های محله حاشیه نشین قلعه ساختمان، مملو از مخازن زباله است (شهر و شهروند، ۱۳۹۳: ۱۳۳-۱۰۸).

مناطق حاشیه نشین مشهد از کمبود زیرساختهای بهداشتی و درمانی نیز رنج می برد. مسئولیت ارائه خدمات بهداشتی در مناطق حاشیه این شهر بر عهده دانشگاه علوم پزشکی مشهد می باشد که به هیچ وجه کافی نیست. از سویی دیگر، واحدهای پزشکی و درمانی مستقر در این مناطق که وظیفه ارائه خدمات بهداشتی بعضا رایگان را برعهده دارند، اجاره ای هستند و اصلا برای ارائه خدمات پزشکی مناسب نیستند (پیشخوان روزنامه خراسان، ۱۳۹۹).

یکی دیگر از مسائل زیرساختی در مناطق حاشیه نشین، سرانه پایین فضای آموزشی در این مناطق می باشد. بخش مهمی از این مسائل ریشه در عدم توجه به مسئله آموزش در این مناطق دارد. سرانه فضای آموزشی در مناطق حاشیه نشین مشهد کمتر از یک متر مربع است، در حالی این رقم در کشور به۵.۲ متر مربع رسیده است (خبربان، ۱۳۹۸). بر اساس آمار مدیر کل نوسازی، توسعه و تجهیز مدارس خراسان رضوی، ۱۳۳ هزار دانش آموز مشهدی به ۱۹۴ مدرسه مشتمل بر ۱.۴۵۵ کلاس درس نیاز دارند و برای رسیدن به سرانه متوسط مشهد یعنی ۳.۵ متر مربع، باید ۴۶۹ هزار مترمربع فضای آموزشی جدید احداث شود (باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۳۹۹).

۶. جمع بندی و نتیجه گیری

مشهد دارای جاذبه های مهاجرپذیری بالایی است. طی چهار دهه اخیر، روند مهاجرت به این شهر و سکونت در مناطق حاشیه ای آن افزایش یافته است. از زمانی که حجم آبهای زیرزمینی در دیگر شهرهای استان خراسان رضوی کم شد و خشکسالی شدیدی، منطقه شرق کشور را تحت تأثیر قرار داد، روند مهاجرت به مشهد دوچندان شد. از سویی دیگر، وجود حرم امام رضا، پررونق بودن بازار اقتصادی و فرهنگی آن، باعث هجوم بی رویه به این شهر و سکونت در مناطق حاشیه ای آن شده است.

در واقع، به دلیل مالکیت بیش از ۷۰ درصدی آستان قدس رضوی بر اراضی مشهد و بیش از ۹۲ درصد از اراضی بزرگ پیرامون این شهر (ایسنا، ۱۳۹۹)، کنترل، نظارت و حراست دقیقی از موقوفه ها وجود ندارد. به عبارتی دیگر، دستگاه های دولتی اعم از شهرداری و فرمانداری، وزارت مسکن و شهرسازی و... نظارت چندانی بر مناطق حاشیه ای ندارد. این موضوع زمینه را برای ساخت و سازهای بدون مجوز در این مناطق فراهم کرده است. به بیانی دیگر، روند افزایشی میزان مهاجرت به شهر مشهد، با روند ساخت و سازهای بدون ضابطه در این شهر همسو شده و زمینه بازتولید حاشیه نشینی را در مناطق حاشیه نشین آن فراهم نموده است. در نتیجه عدم هماهنگی بین سازمان اوقاف و آستان قدس رضوی و دستگاه های دولتی، چالشها و آسیبهای برآمده از حاشیه نشینی در شرایطی غیر قابل کنترل قرار گرفت.

محلات حاشیه نشین مشهد از وضعیت مناسبی برخوردار نیستند. بررسی آسیبهای این مناطق در پیوند با رخدادهای اعتراضی نشان می دهد که نارضایتی فراوانی در میان ساکنان آن وجود دارد. فقدان شرایط اقتصادی مناسب، نبود زیرساخت فرهنگی، کمبود امکانات درمانی و بهداشتی، نبود امکانات ورزشی و

سرگرمی، بیکاری بالا، در کنار بی توجهی به حل مشکلات ساکنان این محلات، از دلایل اصلی استمرار این آسیبها می باشد. این شرایط احتمال بروز اعتراضات در این مناطق را بالا می برد. اگرچه اقداماتی از سوی حکومت در جهت کاهش اثرات این پدیده صورت گرفته، اما هیچ اقدام جدی برای توقف و یا ساماندهی مناطق حاشیه نشین این شهر انجام نگرفته است.

منابع

- آبادیان، حسین (۱۳۹۷)، **اصلاحات ارضی و تبعات اجتماعی مهاجرت روستائیان به شهر تهران**، دو فصلنامه تحقیقات تاریخ اجتماعی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال هشتم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۷، صص. ۲۰-۱.
- باشگاه خبرنگاران جوان (۲۲ دی ماه ۱۳۹۹)، **حاشیه نشینان مشهد در محاصره ۱۰چالش جدی**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/s07424
- پیشخوان روزنامه خراسان (۲۲ دی ۱۳۹۹)، **۱/۳ میلیون حاشیه نشین مشهد در محاصره ۱۰ چالش**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/u57710
- جوان آنلاین (۱۱ آذرماه ۱۳۹۹)، **از توجه به مسائل امنیتی حاشیه شهر مشهد تا ایجاد کارگاه های اشتغال زایی**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/r61450
- چمدان (۲۶ خرداد ۱۳۹۸)، **جدیدترین آمار گردشگری خارجی مشهد**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/n64278
- حاتمی نژاد، حسین و زمردیان، محمد جعفر (۱۳۸۱)، **اسکان غیررسمی در مشهد**، ماهنامه شهرداری ها، شماره ۴۵، ص ۴۸.
- خاتون شرق (۱ مهرماه ۱۳۹۹)، **مصائب حاشیه نشینی ۸۰ هزار نقر در نیشابور**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/h27764
- خبرآنلاین (۵ مهر ۱۳۹۵)، **آماری از حاشیه نشینی در مشهد**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/s11191
- خبربان (۶ تیر ۱۳۹۸)، **سرانه فضای آموزشی در کشور به ۵/۲ مترمربع افزایش یافت**، قابل دسترسی در سایت: https://khabarban.com/a/24209273
- خبرگزاری ایرنا (۸ خردادماه ۱۳۹۸)، **۳۰ درصد جمعیت تربت حیدریه حاشیه نشین هستند**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/e57262
- خبرگزاری ایرنا (۲۰ آذر ۱۳۹۸)، **سهم خراسان رضوی در بودجه سال آینده کشور تغییر نکرد**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/j84403
- خبرگزاری ایرنا (۳۰ آذر ۱۳۹۸)، **آستان قدس رضوی در تکاپوی زدودن محرومیت از مشهد**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/b60372
- خبرگزاری ایرنا (۱۲ دی ۱۳۹۸)، **حاشیه نشینی در حاشیه**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/p82688
- خبرگزاری ایرنا (۲۲ تیرماه ۱۳۹۹)، ۷۰ هزار نفر در مناطق حاشیه سبزوار زندگی می کنند، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/j34510
- خبرگزاری ایرنا (۱۳ بهمن ۱۳۹۹)، **زمینه بهره مندی بیشتر اتباع خارجی مقیم مشهد از خدمات شهری فراهم شد**، قابل دسترسی در سایت: https://www.irna.ir/news/84207209
- خبرگزاری ایرنا (۱۴ فروردین ۱۴۰۰)، **رفع مشکلات حاشیه نشینی در مشهد**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/n89839
- خبرگزاری ایسنا (۲۰ مرداد ۱۳۹۹)، **۹۲ درصد اراضی بزرگ پیرامون مشهد در اختیار آستان قدس و اوقاف است**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/t97029
- خبرگزاری تسنیم (۲۴ اسفند ۱۳۹۵)، **انهدام کلونی های آسیبهای اجتماعی در شهر مشهد**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/a83631
- خبرگزاری تسنیم (۱۰ مرداد ۱۳۹۷)، **جمعیت حاشیه نشین مشهد به یک سوم افزایش پیدا کرده است**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/a02836
- خلاصه مدیریتی مطالعات استانی (۱۳۹۶)، **عنوان گزارش: طرح توسعه کسب و کار و اشتغال پایدار استان خراسان رضوی**، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، معاونت توسعه کارآفرینی و اشتغال، کد گزارش: ۱۰۰۸-۹۶.
- ربانی، رسول و همکاران (۱۳۸۵) **بررسی عوامل مؤثر بر شکل گیری مساله حاشیه نشینی و پیامدهای اجتماعی آن در شهر اهواز**، مجله جغرافیا و توسعه، صص. ۸۹-۱۱۴.
- رهنما، محمد رحیم (۱۳۷۵)، **بافت قدیم و توسعه شهری، نمونه بافتهای مسکونی مرکز شهر مشهد**، تهران: دانشگاه تربیت مدرس رساله دکتری.

- روزنامه اقتصادی آسیا (۲۵ دی ماه ۱۳۹۹)، **نهادهای ثرتمند ایران زیر ذره بین آمریکا**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/r30965
- روزنامه شرق (۱ فروردین ۱۳۹۸)، **شورش ۷۱ مشهد، چرا و چگونه؟**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/m83644
- زرقانی، سید هادی و همکاران (۱۳۹۵)، **بررسی و تحلیل الگوی مهاجران در استان خراسان رضوی**، فصلنامه مطالعات اجتماعی و فرهنگی خراسان، سال ۱۱ شماره ۲، صص. ۱۰۵-۷۷.
- زرقانی، سید هادی و همکاران (۱۳۹۷)، **تحلیل فضایی نتایج دهمین دوره انتخابت ریاست جمهوری ایران در شهر مشهد**، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، سال شانزدهم، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۷ شماره پیاپی ۳۰، صص. ۲۴-۱.
- شبکه تلویزیونی ایران کالا (۲۳ بهمن ۱۳۹۸)، **آمار مسافران مشهد مقدس در دهه ماه نخست سال ۱۳۹۸ اعلام شد**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/n21169
- شهرآرا نیوز (۱۶ مهرماه ۱۳۹۹)، **وجود ۳۸۰ هزار حاشیه نشین غیر ایرانی در مشهد**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/x79875
- شهرداری مشهد (۱۳۹۵)، گروه برنامه ریزی توسعه سازمان اجتماعی و فرهنگی، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/q03145
- شهرداری مشهد ریزه (۱۴۰۰)، **نقشه شهر**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/e10755
- شهر و شهروند (۱۳۹۳)، **ویژه سکونتگاه های غیررسمی کلانشهر مشهد**، ضمیمه نشریه شهرسازی و معماری هفت شهر، وزارت راه و شهرسازی، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/w22474
- صالحی، محمد جواد (۱۳۹۷)، **رتبه بندی استان های کشور بر اساس شاخص های توسعه انسانی و سرمایه انسانی**، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، دوره ۲۴، شماره ۱، صص. ۴۹-۲۷.
- طلوع برکاتی، صادق (۱۳۹۴)، **افکارسنجی از حاشیه شهر مشهد، ویژه نامه تحلیلی رصد**، مؤسسه فرهنگی خراسان، شماره ۳۰. آذرماه ۱۳۹۴، صص. ۲۴-۲۲.
- عصر اقتصاد (۲۷ مردادماه ۱۳۹۸)، **سی درصد جمعیت مشهد حاشیه نشین است**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/x77038
- فولادیان، مجید و رضایی بحر آباد، حسن (۱۳۹۸)، **نگاهی به آسیبهای اجتماعی و جرائم در حاشیه شهر مشهد و بررسی عوامل تسهیل کننده آن**، مجله جامعه شناسی مسائل اجتماعی ایران بهار ۱۳۹۸، شماره ۷، صص. ۱۰۷-۸۱.
- قدس آنلاین، (۸بهمن ماه ۱۳۹۹)، **۲۵درصد جمعیت خراسان رضوی جوان هستند**، تاریخ دسترسی ۱۵مردادماه ۱۴۰۰ قابل دسترسی در https://b2n.ir/y65261
- قنبری، حکیمه و همکاران (۱۳۹۳)، **تحلیلی بر علل شکل گیری اسکان غیررسمی با استفاده از مدل تحلیل مسیر (مطالعه موردی: محله شادقلی خان شهر قم)**، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲۹، شماره سوم، پیاپی ۱۱۴، صص. ۷۳-۸۸.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۷)، **سالنامه آماری کشور**، دفتر ریاست، ناشر: روابط عمومی و همکاری های بین الملل.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۸)، **بررسی وضعیت سواد و تحصیل جمعیت ۶ سال و بیشتر بر اساس سرشماری های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵-۱۳۶۵**، قابل دسترسی در سایت: https://l24.im/GbrjDSU
- مشکینی و امیرفخریان (۱۳۹۴)، **شناسایی اولویت کوچک سازی مسکن به منظور بهبود کیفیت کالبدی محلات حاشیه نشین شهر مشهد**، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۵۱، صص. ۱۲۳-۱۰۷.
- ملکی و همکاران (۱۳۹۶)، **تحلیل عدم تعادل فضایی استان خراسان رضوی**، مجله آمایش جغرافیایی فضا، فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه گلستان، سال هفتم، شماره ۲۴، صص. ۴۶-۳۶.
- میرزا مصطفی، سید مهدی و قاسمی، پروانه (۱۳۹۲)، **عوامل مؤثر بر مهاجرتهای استانی با استفاده از مدل جاذبه**، فصلنامه سیاستهای مالی و اقتصادی، سال اول، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۲، صص ۹۶-۷۱.
- همشهری آنلاین (۱۵ تیر ۱۴۰۰)، **مشهد رتبه سوم حاشیه نشینی در کشور**، قابل دسترسی در سایت: https://b2n.ir/j60877
- یاسوری، مجید (۱۳۸۸)، **بررسی وضعیت نابرابر منطقه ای در استان خراسان رضوی**، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، شماره دوازدهم، بهار و تابستان ۱۳۸۸.

IRAM
مرکز مطالعات ایرانی آنکارا

درباره ما

مرکز مطالعات ایرانی آنکارا (ایرام) با هدف پژوهش دربارهٔ ایران و مسایل مربوط به آن پایه گذاری شده است. ایرام در نظر دارد تا با بررسی ابعاد فرهنگی، تاریخی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی ایران، نتایج پژوهشهای خود را در اختیار افکار عمومی؛ چه داخل ترکیه و چه خارج از آن قرار دهد.
ترکیه و ایران ارتباط تنگاتنگی با همدیگر دارند. اما علیرغم روابط تاریخی عمیق و همسایگی، در برخی حوزه ها رقابت و برخوردی بین این دو کشور دیده می شود. از این رو، ایرام در صدد است با فعالیتهای خود، در جهت کاهش اختلافات و کمک به ایجاد بستر مناسب برای افزایش همکاری گام بردارد.
ایران یکی از قدیمی ترین و در عین حال یکی از پیچیده ترین کشورهای منطقه است. این کشور هم از لحاظ تاریخی و هم از نظر فرهنگی و اقتصادی، دارای مشابهتهای بسیار نزدیک با ترکیه می باشد. با این حال، هنوز آثار زیادی از میراث فرهنگی-تاریخی مشترک، کشف نشده باقی مانده اند. بررسی وضعیت اقتصادی، سیاسی و ویژگیهای فرهنگی-اجتماعی ایران که تقریبا در تمام موضوعات مربوط به خاورمیانه تمایل به ایفای نقشی فعال دارد، از اهمیت بسیاری برخوردار است.
اگرچه در ترکیه برخی دانشگاهیان، پژوهشگران و کارشناسان به صورت شخصی و یا در مؤسسات تحقیقاتی غیر متمرکز به مطالعه دربارهٔ ایران می پردازند، و با اینکه رشتهٔ زبان و ادبیات فارسی در پنج دانشگاه این کشور آموزش داده می شود، اما این فعالیتها نیازها را برآورده نمی کند و مطالعات مربوط به ایران در سطح مطلوب خود قرار ندارد. در کشورهای غربی مراکز ایران شناسی متعددی در حال فعالیتند، اما جای چنین مرکزی در ترکیه خالی بوده است و ایرام قصد دارد این خلأ را پر کند. یکی از اهداف ایرام توسعه بخشیدن به مطالعات ایران شناسی و کمک به سایر نهادها و مؤسسات فعال در این زمینه و حمایت از فعالیتهای دانشگاهی در این خصوص (دوره های آموزشی، پایان نامه ها، تحقیقات و...) است.

İRAM
مرکز مطالعات ایرانی آنکارا

Oğuzlar Mh. 1397. Sk. No: 14 06520 Çankaya / Balgat - Ankara / Türkiye
Tel: +90 312 284 55 02 - 03 Faks: +90 312 284 55 04
e-mail: info@iramcenter.org www.iramcenter.org

"Bu çalışmanın tüm telif hakları İran Araştırmaları Merkezi'ne (İRAM) aittir"